

JOÓ ERNŐ

A budafoki pincék története

Mikor a budafoki pincékről szó esik, önkéntelenül felmerül a kérdés, hogyan jött létre e páratlan kincs. Érdekes és rejtélyes, szinte misztikus hangulat lengi körül a látogatót, aki e páratlanul hosszú, hordókkal, különféle beton és acéltartályokkal övezett pincefolyosókon áthalad, s útvesztőknek vélhető kanyarok után visszaérkezik oda, ahonnan elindult. A rejtély megoldását Budafok ritka adottságában, a kőbányászatban találjuk meg. A pincék történetében e terület ősi iparágának, a kőbányászatnak volt főszerepe, amire számos helyi elnevezés utal: Saskötér, Kiskőbánya, Nagykőbánya, Kőérberek, Kómál.

Budafok a Gellérthegytől Dunaföldvárig húzódó, s a Duna medrében is tartó, több kilométer széles mészkő vonulaton fekszik. Ez a geológiai és földrajzi adottság döntő befolyással volt Budafok, illetve korábbi nevén Promontor gazdasági életére, a történelmi múltra visszavezethető pincerendszerének kialakulására.

A római korban a hatalmas birodalmi részeket összekötő út Promontor és Tétény területén haladt át, mellette létesültek a kort jellemző katonai táborok és védművek. Itt volt például az albertfalvi tábor és a nagytétényi Campona. Már a rómaiak felfedezték, hogy a vidékünkön található mészkőrétegből könnyen faragható építőkö nyerhető, amit a táborok és a védművek kiépítésénél fel tudnak használni. Később a mészkő a települések kialakulásánál fontos építőkö gyanánt hasznosult.

A mészkő fejtése részint külterjesen, részint tárnaszerűen történt. A fejtésre alkalmas kőzet olyan szilárd, hogy a benne kivájt tárnák, folyosók, minden alátámasztás és boltozat nélkül magukban is megálltak. A kővel könnyű bánni, faragni, fűrészelni egyaránt jól lehet. A fejtett, több köbméteres tömböket hosszában és keresztben többször átfűrészelték, így kapták a négyszögletes építőkövet, vagy ahogy helyben nevezték a duplakövet.

A kő kitermelésével többféle hasznót értek el. Egyrészt építőkövet nyertek, másrészt a keletkezett hatalmas üregeket, folyosókat (később) borpincének hasznosították és egyes helyeken pedig lakásokat alakítottak ki. Elsődlegesen a kőfejtők vájtak maguknak szálláshelyet, később már a család is itt lakott. Így keletkeztek a barlanglakások. A pincék hasznosításával kapcsolatban még meg kell említeni, hogy a háború alatt biztonságos óvóhelyként is használták.

Promontoron és közvetlen környékén a kőkitermelés a török időkben éledt fel nagyobb mértékben, amikor is az innen származó építőkövet a budai vár megerősítésére használták fel. Budán és Pesten a budai vár töröktől való visszafoglalása után nagyszabású építkezés kezdődött. A promontori mészkő jó építőanyagának bizonyult és a kereslet nyomán növekedett a kitermelés. A követ a Dunán dereglyéken, vontatással szállították Budára. A Dunára néző hegyoldalba vájt tárnák egy részének közvetlen kijárata volt a Dunára, ami jelentősen megkönnyítette a kő vízi úton való szállítását. A Promontort birtokló uraság tulajdonában lévő kőbányákat szerződéses formában vállalkozók működtették.

A promontori urasági kőbányákat számos leírás említi. Fényes Elek Magyarország leírása című, 1847-ben kiadott munkájában írja, hogy Promontoron sokan kézi mesterségből, a kőbányászatból keresik kenyerüket, de a helység fő kincse az 1500 holdnyi, jó bortermő szőlőterület.

A kőbányászat jó ideig együtt fejlődött a szőlőkultúra terjedésével. A kőfejtés nyomán keletkezett üregek, folyosók szinte kínálkoztak a bor elhelyezésére. A pinceként való hasznosítás kitűnő adottságot nyújtott a bor tárolására. A pincék hőmérséklete egész évben azonos, kedvező a klímája, tágas belső térsége optimális lehetőséget ad a hordók, tároló tartályok elhelyezésére. Mindmáig érvényes a korabeli pincemesterek véleménye, hogy a bor tárolására a budafokinál aligha van jobb lehetőség a világon.

Promontoron a szőlőkultúra nagy ütemű fejlődése a 18. század első felében indult el. Hogy az idők folyamán Promontor jelentős része lett a Buda és környéke borvidéknek, Savoyai Jenő gazdálkodásának, uradalma szakavatott vezetőinek köszönhető.

A szőlőművelés mellett a 19. század végén és a 20. század elején egyes területeken még jelentős volt a kőbányászat, de az 1800-as évek közepétől fokozatosan megszűnt, elsősorban azért, mert kimerültek azok a mezők, amelyekből jó építőkövet lehetett nyerni. A felhagyott bányákban több helyen a 100 métert, vagy még nagyobb hosszúságot is elérő kőfolyosók (pincék) meghaladták a helyi gazdák, borkereskedők igényeit. A dézsma megszűnésével és az uradalmi szőlőterületek eladásával az uradalmi pincék is felszabadultak és hasznosításra vártak. Ennek híre ment és szinte versengés indult a borszakmában egy-egy ilyen pince megszerzéséért. A kőbányák helyét folyamatosan a borkereskedők, illetve a kereskedelmi pincészetek foglalták el.

Valamennyi szőlősgazdának, aki Promontoron telepedett le és házat épített, volt saját pincéje. Gyakran a pince készült el először, előterében a prэшázzal és csak azután épült fel a ház. A korabeli lakóházakból néhány még látható a Péter-Pál utcában, de sajnos nem sokáig. Az utca északi oldalában löszbe vájt pincék készültek, ezeket boltozni kellett.

A budafoki pincészet erőteljes fejlődésének köszönhetően a 19. század végére Budafokot az ország borkereskedelmi központjának tekintették, a magyar bortermelés jelentős hányada a budafoki pincészetekből került a fogyasztókhoz. Budafok – a borgazdaság szempontjából – az Osztrák–Magyar Monarchia leghíresebb települése lett, mert a nagyobb osztrák és magyar borkereskedelmi cégek többsége Budafokon rendezte be pincészetét. Ebben döntő szerepe volt a főváros közelségének, a kitűnő borászati lehetőségeknek és nem utolsósorban a kedvező adózási feltételeknek

Borovszky Samu Pest megyei monográfiájában szereplő adat szerint 1909-ben Budafokról hajón, vasúton és tengelyen kiszállított bor mennyisége megközelítette a 300 ezer hektolitert.

A 19. század első felében a borkereskedelemben a monarchia egész területén a vezető szerep a tőkeerős osztrák borkereskedő cégeké volt. A kiegyezés után a magyar borkereskedelem is fellendült, eleinte az osztrák borkereskedelemre támaszkodva, de az önálló hazai vállalkozók száma is fokozatosan növekedett. Ezzel felmerült az értékesítés szervezettebbé

tételének igénye is. Entz Ferenc, a modern kertészet megteremtője, a kiváló szakíró, 1874-ben javaslattal fordult a kormányhoz. Beadványában nemzetközi borvásár tartását javasolta a fővárosban. Érvei között Kőbánya mellett elsőként említette több százezer akó borával Promontor és Tétény pincéit. Hangsúlyozta, hogy az akkor már egyesült Budapest a híres budai borvidék központjában fekszik.

A több oldalról támogatott javaslat nyomán az 1880-as években létrejött a borvásár, amelyet eleinte Budán rendeztek meg. 1894-ben Budafok község előljárósága a kereskedelmi miniszterhez fordult, hogy a borvásárt helyezték át Budafokra. A kérés meghallgatásra talált, de a „gyors” ügyintézésnek köszönhetően csak 1904-ben valósult meg – a borvásár húsz évig működött.

Nem lenne teljes a kép, ha nem szólnánk a magyar szőlő- és borgazdaságot a 19. század második felében katasztrofálisan érintő filoxera vészről s ennek budafoki következményeiről. A vész országosan 1885-re terjedt el, és 1890-re a szőlők nagy részét teljesen kipusztította. Budafokon a hajdani közel 2000 holdat kitevő szőlőterületből csak 146 hold maradt meg.

Szerencsés körülménynek tekinthető, hogy a kiegyezést követő gazdasági fellendülésnek – a főváros szomszédságában lévő – Budafok komoly részesévé vált. Helyet adott a terjeszkedő gyáriparnak, a bor tárolásának és a hozzá kapcsolódó ipari tevékenységnek. Budafok, Tétény lankáiról eltűntek a szőlők, ugyanakkor a pincék megteltek borral. Amíg 1850-ben két nagy borkereskedelmi pincészet működött Budafokon, a századfordulóra már 73. Számuk a nagy gazdasági válság hatására a harmincas évek első felében némileg csökkent, de 1945-ben még mindig 67 volt.

Budafokon a kereskedelmi pincészetek jelentős része a megközelítésre legalkalmasabb területeken, a nagyméretű sziklafolyosókban jött létre. Egyes borkereskedők külön gondot fordítottak a pincék külső megjelenésére. Ennek példája a Nagytétényi úton egy bornagykereskedő klasszicista villája (24. sz.), a Borkatakomba (64. sz.) bejárata és a budatétényi György villa.

A pincék tulajdonosai aszerint jöttek Budafokra vagy cserélődtek, kinek-kinek mekkora volt a tőkéje, mennyire bírta a versenyt a konkurenciával. Gyakran előfordult, hogy egyes pinceágakat összenyitottak, elzártak, új ágakat

létesítettek. Budafok alatt szinte egy földalatti labirintus (pinceváros) alakult ki. Ezzel kapcsolatban különféle adatok láttak napvilágot, 35–50 kilométereket is említettek. Egyik sem igaz, a legvalószínűbb a 25–30 kilométer körüli adat.

Budafok legrégebbi pincészetét Dietzl József alapította 1849-ben – az ő érdeme, hogy a nemzetközi borpiacon Budafok neve először megjelent, borai pedig rendre ott voltak a nemzetközi versenyeken és bemutatókon.

A Dietzl családot követően számos pincészet létesült Budafokon, de ezekből csak a leghíresebbeket emelem ki.

A neves borpincék között említésre méltó a Neugebauer Miksa által 1876-ban alapított nagy pince a Kossuth Lajos utcában. Az alapítónak négy fia és négy lánya volt. Családja iránti szeretetét és a boros hagyományok továbbvitelét érdekes módon juttatta kifejezésre. A pincében egy úgynevezett családi ágat alakított ki, amelyben 10 darab – párban telepített – cementhordót helyeztek el. A szépen kicsempézett helyiségben a hordókat mészkőbe faragott ión fővel díszített oszlopok őrzik. Az édesanya hordója mellett, nevük feltüntetésével a négy lány, az édesapa oldalán a négy fiú hordói sorakoznak. E létesítménynek gyakorlati haszna is volt, mert ha egy lány férjhez ment, vagy egy fiú megnősült, megkapta hordójának teljes mennyiségét (több mint 100 hektolitert).

A borkereskedelmi cégek nagyjai közé tartozott Seybold Frigyes pincészete. Seybold Frigyes 1883-ban, Bécsből telepedett le Budafokon, és neves pincészetét a Péter-Pál utcában alapította meg. A kétágú pince előterében kialakított prэшházban áll az 1895-ben készült díszes 216 hektoliteres, üveggel bélelt cementhordó, ami abban az időben még ritkaságszámba ment. Amikor Seybold a cementhordót építtette, Zsolnay Vilmos – akivel igen jó barátságban volt – felajánlotta a hordó kerámiával történő díszítését. A csodálatos díszítés elkészült, s ma is, mint ipari műemlék, teljes pompájában látható a Péter-Pál utca 39. szám alatt.

Budafok legnagyobb borkereskedelmi cége a Palugyayaké volt. Az Európában és a tengerentúli világrészeken hírnevet szerzett céget Palugyay Jakab alapította 1842-ben, Pozsonyban. A cég 1870-ben hozta létre a budafoki

pincészetét, és a század végére Budafok legnagyobb borkereskedelmi cége lett. Szállítmányai egész vonatszerelvényt, vagy egy teljes hajórakományt tettek ki.

A nagy múltú budafoki borgazdaság mellett megjelentek a borgazdaság különleges ágazatai, amelyek tovább növelték Budafok hírnevét.

Elsőként említhető a pezsgőgyártás, amelynek szinte történelmi alakja Törley József, a híres Törley pezsgőgyár alapítója. Törley a pezsgőgyártás titkait 1878-ban a franciaországi Reimsben ismerte meg, ahol rövidesen cégvezetővé nevezték ki. 1880-ban ott helyben alapított egy pezsgőgyártó céget, amellyel 1882-ben áttelepült Magyarországra, illetve Budafokra. A gyár először a Péter-Pál utcában kezdte meg működését egy francia művezető (Luis François) irányításával. A Péter-Pál utcai pince hamarosan kicsinek bizonyult. Törley megvásárolta a közeli Anna utcában lévő – korábban tűzvész áldozatául esett – volt Savoyai-kastély területét, ahol üzemi épületeket emelt és mintegy 20.000 négyzetméter alapterületű pincét létesített. Pezsgőgyárát 1890-ben helyezte át az új helyre, és a legmodernebb technikával szerelte fel. A forgalomba hozott pezsgő mennyisége 1905-ben elérte az egymillió, 1930-ban a kétmillió palackot. A gyáralapító Törley József 1906-ban váratlanul meghalt, egyenes ági leszármazottja nem volt, a gyárat özvegye és Törley testvéreinek gyermekei örökölték és vezették tovább egészen az államosításig (1946).

A második jelentős pezsgőgyárat 1886-ban – kilépve a Törley gyárból – François Lajos létesítette.

A pezsgőgyárak mellett megjelentek Budafokon a konyakgyárak is. Keglevich István gróf 1883-ban alapította Budafokon az első konyakgyárat, a rákövetkező évben létesült a francia érdekeltségű második konyakgyár Czuba-Durosier és Társa néven. A gyár francia jellegű kastélya ma is áll a Péter-Pál utca elején.

A virágzó korabeli borkereskedelem és pincészet megnövelte Budafok idegenforgalmi vonzerejét. A főváros közönségének népszerű programjává vált a budafoki pincék látogatása, a jó borok kóstolgatása sramli zene mellett. Rendszeres hajójárat hozta a vendégeket Budafokra.

A népszerű budafoki vendéglátást derékba törte a második világháború, majd pedig a háború után megváltozott gazdasági és életviszonyok. Az 1949–50-ben végrehajtott államosítás után a megváltozott érdekek miatt a korábbi budafoki vendéglátás szinte teljesen megszűnt. A számba jöhető budafoki pincészetek egyetlen állami vállalat, a Magyar Állami Pincegazdaság kezelésébe kerültek, az export tevékenységet a Monimpex vette át.

Ez a múlt. A rendszerváltás után magánkézbe került pincéket, pincészeteket a tulajdonosok komoly beruházások árán, egymással is versenyezve folyamatosan alakították ki vendégváró pincékké.

Reprezentatív megjelenésű az István Borpince (Nagytétényi út 40.) vendégfogadó terme, amelyet egy igen régi pince előteréből alakítottak ki.

Hangulatos pincerész várja a vendégeket a König Pincében (Sörház u. 37.), ahol sramli zene is szórakoztatja a vendégeket.

Komoly élményben lehet része a látogatónak, a Sörház u. 20. szám alatt a Garamvári Vencel tulajdonában lévő bor és pezsgő pincészetben.

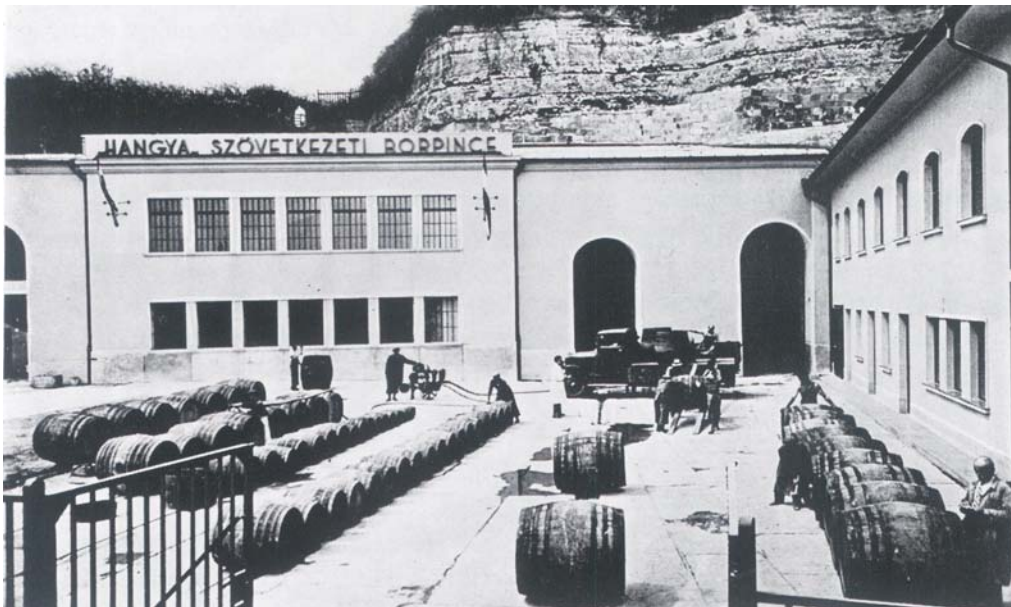
Legnagyobb vállalkozásnak az 1989-ben alakult a Palace Catering Rt. számít, melynek tulajdonosa Békési Imre. A társaság alakulása óta eltelt időszak alatt a cég nemzetközi elvárásoknak is megfelelő pincészetet hozott létre. A pincékben egyedi hangulatú éttermeket működtet. Tulajdonában van a közismert, különleges ízléssel átalakított Borkatakomba, a gyönyörű környezetben lévő György-villa, a nemrég felújított – Budafok város első polgármesteréről elnevezett – Záborszky pince (Nagytétényi út 24.), valamint még több régi patinás pince.

A Palace Catering Rt. tulajdonosa nagyon sokat tett és tesz Budafok háború előtti idegenforgalmi hírnevének visszaállításáért, a színvonalas vendéglátásért. Ezzel kapcsolatban a közeljövőben komoly tervei várnak megvalósításra.

Feltétlenül szólni kell a társaság Leanderes pincéjében (Sörház u. 14.) lévő nagyhordóról. A borászat évszázados hagyományai mellett Budafokon készült olyan alkotás, amely a világon egyedinek számít. A Boripari Vállalat fennállásának 25. évfordulójára (1974) egy jubileumi óriáshordót készíttetett.

A feladat rendkívül bonyolult volt, az ország különböző erdeiből kellett felkutatni azokat a hatalmas tölgyfákat, amelyek alkalmasak voltak a dongák elkészítésére. A hordót végleges helyén kellett összeállítani, mivel ekkora hordót mozdítani nem lehet. A felállításához a pince talaját több méterrel mélyíteni kellett, hogy a hordó elférjen. A jubileumi nagyhordó jelenleg a világ legnagyobb űrtartalmú, igen szép, töltőképes dísz fahordója. A hordó 1022 hektoliteres, a legnagyobb dongahossza meghaladja a 6 métert, a dongák száma 125, súlya 18 tonna. A hordó elülső fenekét művészi faragás díszíti, melyet id. Szabó István Kossuth díjas faragó művész készített. Említésre méltó, hogy Budafokon van olyan pincészet, ahol a borászati szakma kiváló gyakorlása mellett a képzőművészet pártolására is gondot fordítanak. Ez a Lics Pincészet Kossuth Lajos u. 44.), ahol a Lics család pincéjük tágas előterében rendszeresen rendez rangos képzőművészeti kiállítást.

Lehetne még folytatni a szebbnél-szebb pincéket, el kell jönni Budafokra, de előtte érdemes elolvasni Terts András társszerzőségével 2007-ben kiadott „A budafoki pincék világa” című könyvem, amely részletes bepillantást nyújt Budafok földalatti rejtelseibe.

A Hangya Szövetkezet budafoki pincészete a Nagytétényi úton